

ՄԵՂԱՊՐԱՆՔԻՑ ՀՐԱԺԱՐՎԵԼՈՒ ԴԱՏԱՎԱՐԱԿԱՆ ՀԵՏԵՎԱՆՔՆԵՐԻ ՀԻՄՆԱԽՆԴԻՐԸ

Քևորգ Բաղդասարյան

*Երևան քաղաքի դատախազի տեղակալ,
իրավաբանական գիտությունների թեկնածու*

Մեղադրանքից հրաժարվելու լիազորությունը մեղադրանքի պաշտպանության դատախազական գործառույթի կարևորագույն բաղադրիչներից մեկն է: Այն բխում է քրեական դատավարությունում դատախազի գործառույթների տրամաբանությունից և հավաստում, որ մեղադրողը կաշկանդված չէ անձին մեղադրանք առաջադրված լինելու կամ այն իր կողմից հաստատված լինելու հանգամանքով և պարտավոր է յուրաքանչյուր դեպքում համարժեք գնահատական տալ մեղադրանքը բացառող հանգամանքներին: Գործի դատական քննության փուլում քրեաիրավական վեճի նոր որակները և այն լուծող դատական մարմնի գոյությունը մեղադրողին չեն ազատում քննության լրիվությունը, բազմակողմանիությունն ու օբյեկտիվությունն ապահովելու պարտականությունից և վերջինիս չեն հանգեցնում վեճին միակողմանիորեն մասնակցող սուբյեկտի: Մեղադրողը պարտավոր է քրեական հետապնդումը բացառող հանգամանք հայտնաբերելու յուրաքանչյուր դեպքում չչարունակել մեղադրանքի պաշտպանությունը:

Մեղադրանքից հրաժարվելու ինստիտուտը բազմաշերտ է և ներառում է մի շարք տեսական ու գործնական հարցեր, որոնք բավարար գիտական ուշադրության պայմաններում նույնիսկ մինչ օրս սպառված չեն: Անկախ այն բանից, որ մեղադրանքից հրաժարվելու դատախազի լիազորության հետ կապված թերևս կարևորագույն՝ դրա հետագա գոյության հարցը բացասական լուծում է ստացել մշակման և փորձագիտական գնահատման ընթացակարգերն սպառած քրեական դատավարության նոր օրենսգրքի նախագծում, այդուհանդերձ այդ լիազորության իրականացման հիմնախնդիրներն արդիական են, քանի դեռ քննարկվող ինստիտուտը իրավակիրառումից բացառված չէ:

Մեղադրանքից հրաժարվելու ինստիտուտի ամենակարևոր հարցերից մեկը վերաբերում է դրա արդյունքում կայացվող դատավարական ակտի տեսակին: Տեսական աղբյուրների ուսումնասիրությունը վկայում է, որ քննարկվող ինստիտուտի բազմաթիվ արժեքավոր հետազոտությունները, որպես կանոն, շրջանցում են այդ խնդիրը¹: Մեղադրանքից հրաժարվելու դատավարական հետևանքների տեսանկյունից գիտական առավել մեծ հետաքրքրություն է ներկայացնում դրա արդյունքում տուժողի իրավունքների երաշխավորման հարցը: Թեև սույն հետազոտության առարկան այդ հիմնախնդրի պես հայեցակարգային չէ, բայց գործնական մեծ նշանակություն ունի և առանձնանում է իր խնդրահարույց բնույթով, ինչը պայմանավորված է առկա իրավակարգավորման անհատակություններով:

¹ Տե՛ս, օրինակ՝ **В. М. Савицкий**, Процессуальные последствия отказа прокурора от обвинения. //Правоведение, 1/1972, **Ю. Щербakov**, Отказ прокурора от обвинения: последствия для потерпевшего //Законность, 2/2002.

«Վ քրեական դատավարության օրենսգիրքը նախատեսում է մեղադրողի կողմից մեղադրանքից հրաժարվելու դեպքում ինչպես արդարացման դատավճիռ, այնպես էլ քրեական գործի վարույթը կարճելու և քրեական հետապնդումը դադարեցնելու մասին որոշում կայացնելու հնարավորություն: Չի կարելի չնշել, որ ինքնին ոչ այնքան ուշագրավ այս հարցի արդիականացումը պայմանավորված էր այդ հնարավորությունը նախատեսող դատավարական իրավունքի նորմերի դատական մեկնաբանություններով, որոնք, հարցը մասամբ հստակեցնելով հանդերձ, առաջ բերեցին պարզաբանման ենթակա նոր հարցեր, որոնք էլ կդառնան սույն քննարկման առարկան:

«Վ քրեական դատավարության օրենսգրքի 35-րդ հոդվածի 4-րդ մասի համաձայն՝ *մեղադրողը, դատարանում հայտնաբերելով քրեական հետապնդումը բացառող հանգամանքներ, պարտավոր է հայտարարել ամբաստանյալի նկատմամբ քրեական հետապնդում իրականացնելուց հրաժարվելու մասին: Ամբաստանյալի նկատմամբ քրեական հետապնդում իրականացնելուց հրաժարվելու մասին մեղադրողի հայտարարությունը դատարանի համար քրեական գործի վարույթը կարճելու և քրեական հետապնդումը դադարեցնելու հիմք է:*

«Վ քրեական դատավարության օրենսգրքի 306-րդ հոդվածի 3-րդ մասը սահմանում է, որ *դատախազը պարտավոր է հրաժարվել մեղադրանքից, եթե իր համոզմամբ այն չի հաստատվել դատական քննության ընթացքում:*

Նույն հոդվածի 4-րդ մասի համաձայն՝ *մեղադրանքից դատախազի հրաժարվելու դեպքում դատարանը կարճում է քրեական գործով վարույթը և դադարեցնում քրեական հետապնդումը, իսկ եթե դատախազը հրաժարվում է առանձին մեղադրյալի մասով՝ դադարեցնում է քրեական հետապնդումն այդ մեղադրյալի նկատմամբ:*

«Վ քրեական դատավարության օրենսգրքի 366-րդ հոդվածի 4-րդ մասի համաձայն՝ *դատարանում մեղադրանքը պաշտպանող դատախազը մեղադրանքից հրաժարվելու դեպքում դատարանը մեղադրանքի այդ մասով կայացնում է արդարացնող դատավճիռ:*

Խնդրի վերաբերյալ **առաջին**՝ դատական վարույթներում բարձրացված մոտեցումը, որն իրավացի է համարում մեղադրողի կողմից մեղադրանքից հրաժարվելու դեպքում դատարանի կողմից քրեական գործի վարույթը կարճելը, հիմնվում է հետևյալ փոխկապակցված փաստարկների վրա.

Մրցակցության սկզբունք: Մրցակցային քրեադատավարական կառուցակարգը ենթադրում է մեղադրանքի, պաշտպանության և գործի լուծման գործառույթների տարանջատում և դրանց որոշակի փոխապայմանավորվածություն: Դատախազը, ըստ էության քննելու համար քրեական գործն ուղարկելով դատարան, նախաձեռնում է դատական վարույթ և քրեաիրավական վեճ՝ դրանում պաշտպանելով առաջադրված մեղադրանքի հիմնավորվածության վերաբերյալ դատավարական դիրքորոշումը: Մեղադրանքի պաշտպանությունը մրցակցային կառուցակարգի շարժիչ ուժն է, որը պայմանավորում է պաշտպանության և գործի լուծման գործառույթների իրացման անհրաժեշտությունը, իսկ մեղադրողի կողմից մեղադրանքից հրաժարվելու դեպքում քրեաիրավական վեճը դառնում է առարկայազուրկ և ըստ էության դադարում է գոյություն ունենալ: Դատարանում մեղադրանքի բացակայությունը վերացնում է ինչպես դրանից պաշտպանվելու, այնպես էլ քրեաիրավական վեճը լու-

ծելու անհրաժեշտությունը: Հետևաբար, մեղադրողի կողմից մեղադրանքից հրաժարվելու պահից գործի դատական քննությունը շարունակվել չի կարող:

Ղատական քննության փուլային կառուցվածք: Ղատական քննության փուլը բաղկացած է միմյանց հետ տրամաբանորեն փոխկապակցված և միմյանց շարունակող ենթափուլերից, որոնցից յուրաքանչյուրը պայմաններ է ստեղծում հաջորդին անցնելու համար: Դրանց փոխադարձ կապով պայմանավորված՝ դատարանը չի կարող անցնել յուրաքանչյուր հաջորդ ենթափուլին՝ առանց սպառելու նախորդը: Վճռահատության ենթափուլին ևս դատարանը հասնում է, եթե անցել է մյուս ենթափուլերը, այն է՝ ունկնդրել է դատական վիճաբանություններն ու ամբաստանյալի վերջին խոսքը: Ուստի դատավճիռ կայացնելը դատական քննության տրամաբանական ավարտն է այն դեպքում, երբ դատական վարույթը շարունակվում է օրինաչափ ընթացքով: Դատական քննությունը կարող է և չհասնել դատավճռի կայացմամբ ավարտին, եթե դրա ընթացքում ի հայտ գան այն խոչընդոտող, բացառող հանգամանքներ: Այս դեպքում դատական քննությունն ավարտվում է գործն ըստ էության լուծող այլ դատական ակտ կայացնելով՝ քրեական գործի վարույթը կարճելով կամ քրեական հետապնդումը կոնկրետ մեղադրյալի նկատմամբ դադարեցնելով:

Քննարկվող մոտեցումը նշված երկու փաստարկների համադրությամբ պնդում է, որ այնքանով, որքանով մեղադրողի կողմից մեղադրանքից հրաժարվելուց հետո դատական քննությունը մրցակցության սկզբունքի ուժով չի կարող շարունակվել, ուստի մեղադրողի կողմից մեղադրանքից հրաժարվելու դեպքում դատարանը չի կարող հասնել վճռահատության փուլ և կայացնել արդարացման դատավճիռ: Այս մոտեցումը վերոնշյալ փաստարկներին համապատասխան է բացատրում նաև ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 366-րդ հոդվածի 4-րդ մասի իրավակարգավորումը և փաստում, որ մեղադրողի կողմից մեղադրանքից հրաժարվելու արդյունքում արդարացման դատավճիռ կարող է կայացվել միայն այն դեպքում, երբ մեղադրանքից հրաժարումը մասնակի է, այսինքն՝ մեղադրողը հրաժարվել է ամբաստանյալին առաջադրված մեղադրանքի մի մասից: Այդ դեպքում քննությունը մեղադրանքի մնացած մասով շարունակվում է, և դատարանը, օրինաչափորեն հասնելով վճռահատության փուլ, գնահատական է տալիս նաև նույն ամբաստանյալին առաջադրված մեղադրանքի այն մասին, որից մեղադրողը հրաժարվել է: Դրա օգտին է վկայում նաև ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 366-րդ հոդվածի «*ղատարանը մեղադրանքի այդ մասով կայացնում է արդարացնող դատավճիռ*» ձևակերպումը:

Այս մոտեցումը պաշտպանվում է նաև առանձին տեսաբանների կողմից, ովքեր, նշվածից բացի, դրա օգտին բերում են նոր փաստարկներ: Օրինակ, Ա.Ա. Միխայլովը նշում է, որ «դատավճռի, այդ թվում՝ արդարացման դատավճռի կայացման մասին խոսք կարող է լինել այն դեպքում, երբ դատարանն ապացույցները գնահատում է իր ներքին համոզմամբ և լուծում գործը: Իսկ դատախազի կողմից մեղադրանքից հրաժարվելու հանգամանքով պայմանավորված որոշում կայացնելիս դատարանը չի կարող դատավճռում արտահայտել իր անհամաձայնությունը մեղադրողի փաստարկներին, եթե դրանց հետ համաձայն չէ»¹:

¹ А. А. Михайлов, Изменение прокурором обвинения и отказ прокурора от обвинения в суде первой инстанции. Автореф. Дисс. ... канд юрид наук. Томск, 2008, էջ 26:

Վ. Կորզարը ևս, քննարկելով մեղադրողի կողմից մեղադրանքից հրաժարվելու այն դեպքը, երբ դատարանը հրաժարման հետ համաձայն չէ, ճիշտ է համարում ոչ թե արդարացման դատավճիռ, այլ քրեական գործի վարույթը կարճելու որոշում կայացնելը՝ հետագա դատաքննությունը բացառող դատավարական արգելքի առկայության պատճառով¹:

Դրան հարող հիմնավորում է ներկայացնում Ա. Ա. Շիշկինը՝ նշելով, որ «դատախազի կողմից մեղադրանքից հրաժարվելու դեպքում դատարանի անկախության սկզբունքը կխախտվի, քանի որ մեղադրողի կողմից մեղադրանքից հրաժարվելը ուղղակի կպարտադրի դատարանին կայացնել արդարացման դատավճիռ՝ առանց դատարանի դիրքորոշումը հաշվի առնելու»²:

Իսկ Ն.Ա. Ժումականովան թեև իր հետազոտության մեջ քննարկվող խնդրին առանձին չի անդրադառնում, սակայն դրանց արդյունքում ներկայացվող մի շարք առաջարկություններ կապում է մեղադրողի կողմից մեղադրանքից հրաժարվելու դեպքում քրեական գործի վարույթը կարճելու և քրեական հետապնդումը դադարեցնելու որոշման հետ³:

Երկրորդ մոտեցումը, որն արտահայտված է *Կարեն Ստեփանյանի և Մկրտիչ Հովհաննիսյանի* վերաբերյալ գործով ՀՀ վճռաբեկ դատարանի որոշմամբ, հիմնվում է *քրեական հետապնդում իրականացնելուց հրաժարվելու մասին հայտարարելու և մեղադրանքից հրաժարվելու* մեղադրողի լիազորությունների տարանջատման վրա:

Համաձայն այդ մոտեցման՝ դատախազը հայտարարում է ամբաստանյալի նկատմամբ քրեական հետապնդում իրականացնելուց հրաժարվելու մասին՝ հայտնաբերելով քրեական հետապնդումը բացառող «ոչ արդարացնող» հիմքեր (օրինակ՝ անցել են վաղեմության ժամկետները, ընդունվել է համաներման ակտ և այլն) և շարունակելով պնդել հանցագործության առկայությունն ու ամբաստանյալի կողմից այն կատարելու հանգամանքը: Դատախազի այդպիսի հայտարարությունն ինքնին քրեական գործի վարույթն անվերապահորեն բացառող հանգամանք չէ, և դատարանի կողմից պետք է քննության առնվի միջնորդությունների քննարկման կարգով, այն է՝ դատարանը պետք է պարզի դատախազի կողմից նշված քրեական հետապնդումը բացառող հանգամանքն իրական լինելու և այդ հիմքով գործի վարույթն ավարտելուն խոչընդոտող դատավարական արգելքների բացակայության փաստը (մեղադրյալի առարկություն, հատուցման ենթակա վնասի կապակցությամբ վեճի առկայություն և այլն) և ինչի արդյունքում որոշում կայացնի քրեական հետապնդումը դադարեցնելու մասին կամ մերժի դատախազի միջնորդությունը: Մեղադրողը **մեղադրանքից հրաժարվում է**՝ դատարանում հայտնաբերելով քրեական հետապնդումը բացառող «արդարացնող» («ռեաբիլիտացիոն») հիմքեր: Մեղադրանքից հրաժարվելու վերաբերյալ դատախազի կամահայտնությունը հավասարազոր է մեղադրանքի (մեղավորության մասին վեճի) բացակայության, որպիսի պայմաններում

¹ Տե՛ս **В. Кобзарь.**, Отказ прокурора от обвинения. //Законность, 4/2001, <https://www.lawmix.ru/comm/6254>

² **А. А. Шишкин**, К вопросу о соответствии полномочий прокурора в отказе от обвинения конституционному принципу презумпции невиновности.//Законность и правопорядок в современном обществе, 6/2011. էջ 228:

³ Տե՛ս **Н. А. Жумаканова.** Отказ прокурора от обвинения. Вопросы теории и практики. Автореф. Дисс. .. канд юрид наук. Екатеринбург, 2014.

քրեական դատավարությունը չի կարող շարունակվել, և դատարանը պարտավոր է ավարտել գործի վարույթն արդարացման հիմքով: Այս վերլուծությամբ վճռաբեկ դատարանը փաստում է, որ դատախազի՝ վերը նշված երկու լիազորությունները նույնացնելու լեզվաբանական և քրեադատավարական հիմքեր չկան:

Մեղադրանքից հրաժարվելու դատավարական հետևանքների հարցը բարձրագույն դատական ատյանը քննարկում է արդարացման դատավճռի նշանակության և դատական քննության փուլային առանձնահատկությունների համատեքստում և փաստում նաև տեսության մեջ ընդունելի այն հանգամանքը, որ միայն արդարացման դատավճիռը կարող է ամբողջապես ռեաբիլիտացնել ամբաստանյալին հասարակության աչքերում¹: Քրեական հետապնդումը դադարեցնելու մասին որոշումը՝ թեկուզև արդարացնող հիմքով, հասարակության մեջ կարող է նույնացվել անձի մեղքն «ապացուցված չլինելու» հետ, մինչդեռ դատական նիստում կայացված արդարացման դատավճիռը դատարանի հետևությունն է ամբաստանյալի անմեղության և ներկայացված մեղադրանքի հիմնագուրկ լինելու վերաբերյալ:

Այնուհետև, կարևորելով արդարացման հիմքով քրեական գործի վարույթը կարճելու և քրեական հետապնդումը դադարեցնելու դատարանի իրավասությունը, վճռաբեկ դատարանը նշում է, որ արդարացման հիմքով քրեական հետապնդման դադարեցումն արդեն իսկ սկսված դատաքննության պայմաններում, երբ հանցագործության փաստական հանգամանքները պարզելու նպատակով ուսումնասիրվում են ապացույցներ, արդարացված չէ և կարող է հանգեցնել ամբաստանյալի դատավարական երաշխիքների չեզոքացման՝ ի համեմատ այն իրավիճակի, երբ նրա նկատմամբ կայացվեր արդարացման դատավճիռ (դատավճռի նախադատելիություն և այլն): Ընդ որում՝ դատական քննության փուլային առանձնահատկությունները մեղադրանքից հրաժարման դատավարական հետևանքների տեսանկյունից արժևորվում են նաև մասնագիտական գրականության մեջ: Մասնավորապես, Ա. Ռ. Բելկինը ընդունելի չի համարում մեղադրողի կողմից մեղադրանքից հրաժարվելու դեպքում քրեական գործի վարույթը կարճելը՝ նշելով, որ «այն դեպքում, երբ մեղադրողը մեղադրանքից հրաժարվում է դատական քննության փուլի վերջում, դատարանը դատախազի դիրքորոշման հետ իր համաձայնությունը պետք է ձևակերպի ոչ թե որոշման, այլ արդարացման դատավճռի ձևով՝ վերջինիս նկարագրական պատճառաբանական մասում շարադրելով դրա հիմքերը»²:

Հիշյալ հիմնավորումներով վճռաբեկ դատարանը սահմանում է, որ

ա) այն դեպքում, երբ դատախազը մեղադրանքից հրաժարվում է նախքան դատաքննությունն սկսելը, դատարանը պետք է կայացնի քրեական գործի վարույթը կարճելու և քրեական հետապնդումը դադարեցնելու մասին որոշում: Վճռաբեկ դատարանի վերոգրյալ դիրքորոշումը պայմանավորված է այն հանգամանքով, որ դատավճիռը՝ որպես դատավարական գործունեության արդյունք, չի կարող կայացվել դատական նիստի նախապատրաստական փուլում:

¹ Տե՛ս **А. М. Мухин**, Последствия отказа прокурора от обвинения. //Вестник Челябинского государственного университета. 31/2008 էջ 137-140., **А. В. Абрамов**, Процессуальные гарантии, оправдательного приговора и их реализация //Уголовный процесс, 6/2005, էջ 17:

² Տե՛ս **А. Р. Белкин**, Независимость суда и отказ прокурора от обвинения, //Сборник материалов конференции “Конституционно-правовые проблемы уголовного права и процесса”. СПб- 2009 <http://www.iaaj.net/node/189>

բ) այն դեպքում, երբ դատախազը մեղադրանքից հրաժարվում է դատաքննությունն սկսելուց հետո, դատարանը պետք է կայացնի արդարացման դատավճիռ, քանի որ դրա կայացումը հնարավոր է բացառապես քրեական գործն ըստ էության քննելու արդյունքում, իսկ գործող քրեադատավարական կարգավորումների պայմաններում դատարանում քրեական գործի ըստ էության քննությունն սկսվում է դատաքննության փուլով¹:

ՀՀ վճռաբեկ դատարանի իրավական դիրքորոշումները մեր համոզմամբ որոշակի միտում ունեն չեզոքացնելու վերը քննարկված երկու հակադիր մոտեցումների հիմքում էլ նկատված այն մտահոգությունը, որ մեղադրանքից հրաժարվելու դեպքում դատարանի կայացրած դատական ակտը որպես այդպիսին չի բխում դատարանի համոզմունքից, այսինքն՝ դատարանն արդարացման դատավճիռ կամ քրեական գործի վարույթը կարճելու մասին որոշում է կայացնում ոչ թե սեփական համոզմունքի, այլ մեղադրանքից դատախազի հրաժարման հիման վրա: Այսպես, քրեական հետապնդում իրականացնելուց հրաժարվելու մասին հայտարարությունը համարելով վարույթն անվերապահորեն չբացառող հանգամանք և սահմանելով վարույթը բացառող հանգամանքի իրական լինելը դատարանի կողմից պարզելու անհրաժեշտությունը, ըստ էության ուրվագծվում է «մեղավորության ճանաչում» ենթադրող վարույթը բացառող հանգամանքի ինքնուրույն դատական գնահատման անհրաժեշտությունը: Կամ՝ մեղադրանքից արդարացնող հիմքով հրաժարման դեպքում անձի անմեղությունը հատկապես արդարադատական ակտով արձանագրելու հնարավորությունը վճռաբեկ դատարանը կապում է դատաքննության, ապացույցների հետազոտման, այսինքն՝ արդարադատության բովանդակությունը կազմող դատական գործունեության հետ:

Այս մոտեցումը, մեր համոզմամբ, դատարանի անկախության և ինքնուրույնության դատավարական մեխանիզմներ սահմանելու, դատարանում մեղադրանքը արդարացնող և ոչ արդարացնող հիմքերով տնօրինելու դատախազի դատավարական հնարավորությունը սահմանափակելու նպատակ է հետապնդում և որոշակիորեն ձգտում է դեպի քրեական վարույթը բացառող հանգամանքների առկայության մասին մեղադրողի նախաձեռնության կապակցությամբ ՀՀ քրեական դատավարության նոր օրենսգրքում սահմանված, ի պաշտոնե (ex officio) քննության սկզբունքից բխող իրավակարգավորումները: Անկախ այդ կապակցությամբ դրական վերաբերունքից՝ չի կարելի չնկատել, որ առաջադրված մոտեցումն անհամապատասխանություններ ունի մեղադրանքից հրաժարվելու ինստիտուտի հիմքում ընկած հայեցակարգի և դրա կոնկրետ իրավակարգավորումների հետ:

Ինքնուրույնության և մեծ ծավալի պատճառով չքննարկելով հանդերձ քրեական հետապնդման և մեղադրանքի պաշտպանության գործառնությունների հարաբերակցության խնդիրը՝ նախ պետք է փաստել, որ գործող քրեադատավարական օրենքում մեղադրանքից հրաժարվելու և քրեական հետապնդում իրականացնելուց հրաժարվելու կամ այդ մասին հայտարարելու լիազորությունները և դրանց իրականացման հիմքերը հետևողականորեն առանձնացված չեն: Բավարար է նշել, որ ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 35-րդ հոդվածի 4-րդ մասը քրեական հե-

¹ Տե՛ս Կարեն Ստեփանյանի և Սկրտիչ Հովհաննիսյանի գործով Վճռաբեկ դատարանի 2014 թվականի մայիսի 31-ի թիվ ՏՂ2/0030/01/13 որոշումը:

տապնդում իրականացնելուց հրաժարվելու մասին հայտարարելու պարտավորություն է սահմանում քրեական վարույթը բացառող բոլոր հանգամանքներն ի հայտ գալու դեպքում՝ անկախ դրանց արդարացնող կամ ոչ արդարացնող լինելուց: Դրանց նույնացման անհնարինության մասին չի վկայում նաև այդ հասկացություններին՝ մասնագիտական եզրութաբանության տեսանկյունից դիտարկումը¹:

Անդրադառնալով արդարացնող հիմքերով մեղադրանքից հրաժարվելու դատավարական հետևանքներին՝ ի սկզբանե պետք է ընդունել արդարացման դատավճռի սոցիալական նշանակության վրա այդ առումով կատարվող շեշտադրումը: Այն հանգամանքը, որ արդարացման դատավճիռն է լավագույնս ապահովում անձի անմեղության հաստատումից բխող դրական հետևանքները, կասկածից վեր է: Արդարացման դատավճիռը, իրապես, առանց դատավարական խոչընդոտների զարգացած ու հանգուցալուծմանը հասած քրեաիրավական վեճը լուծող փաստաթղթի ընկալում ունի: Այն ընդունվում է որպես զուտ արդարադատական ակտ, դատական գործունեության արդյունք, որում մեղադրանքի կողմի ներկայացրած ապացույցների հենց դատական գնահատմամբ է մեղադրանքը ճանաչվել անհիմն, իսկ մեղադրյալը՝ անմեղ: Այլ կերպ ասած՝ արդարացման դատավճիռը հասարակության կողմից ընկալվում է որպես պետության և քաղաքացու միջև քրեաիրավական վեճում պետության պարտությունն արձանագրող դատավարական անփոխարինելի փաստաթուղթ:

Միևնույն ժամանակ, դատական քննության նախապատրաստական մասում և դատաքննության ընթացքում մեղադրանքից հրաժարվելու դատավարական հետևանքների տարբերակումն այս համատեքստում ընդունելի չէ: Խնդիրն այն է, որ այդպիսի տարբերակմամբ հետապնդած նպատակը, այն է՝ ապահովել, որ արդարացման դատավճիռը կայացվի գործի ըստ էության քննության արդյունքում, ամենևին իրագործելի չէ: Բանն այն է, որ դատաքննության ենթափուլում մեղադրանքից հրաժարվելու ոչ բոլոր դեպքերում կարելի է խոսել ապացույցների հետազոտված կամ գործն ըստ էության քննված լինելու մասին: Այս առումով անհնար է չնկատել նաև, որ դատաքննությունն սկսելուց հետո մեղադրանքից հրաժարվելու դեպքում արդարացման դատավճիռ կայացնելու այն պատճառաբանությունը, որ «դրա կայացումը հնարավոր է բացառապես քրեական գործն ըստ էության քննելու **արդյունքում**, իսկ (...) քրեական գործի ըստ էության քննությունն **սկսվում է** դատաքննության փուլով», ակնհայտ ներքին հակասություն ունի: Այս հիմնավորումը չի պատասխանում այն հարցին, թե դատաքննությունն սկսվելուց անմիջապես հետո մեղադրանքից հրաժարվելու արդյունքում կայացվող արդարացման դատավճիռն ինչպես կարող է համարվել գործի ըստ էության քննության արդյունք, երբ գործի ըստ էության քննությունը դեռ ընդամենը սկսվել է: Բնականաբար, մեղադրողի կողմից մեղադրական եզրակացության եզրափակիչ մասը հրապարակելուց և այդ կերպ գործի ըստ էության քննության սկիզբն ազդարարելուց անմիջապես հետո մեղադրանքից հրաժարվելու պարագայում գործն ըստ էության քննված լինելու մասին

¹ ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 6-րդ հոդվածի 19-րդ կետում տրված սահմանումն առ այն, որ *քրեական հետապնդման դադարեցումը* քրեական գործով վարույթն իրականացնող մարմնի որոշումն է առաջադրված մեղադրանքը վերացնելու կամ մեղադրանքից հրաժարվելու մասին, առնվազն վկայում է, որ քրեական հետապնդում իրականացնելուց հրաժարվել, այն դադարեցնել և մեղադրանքից հրաժարվել հասկացությունները զուտ եզրութաբանական տեսանկյունից ևս չեն տարբերակվել:

խոսք լինել չի կարող: Արդարացման դատավճիռը գործի ըստ էության քննության արդյունքում կայացված չի կարող համարվել նույնիսկ այն դեպքում, երբ մեղադրողը մեղադրանքից հրաժարվել է մեղադրանքի հիմքում դրված առանձին ապացույցներ հետազոտվելուց հետո: Ուստի, մեղադրական եզրակացության եզրափակիչ մասը հրապարակվելուց առաջ և հետո մեղադրանքից հրաժարվելու դատավարական հետևանքների տարբերակումն անհասկանալի անհավասարության մեջ է դնում ամբաստանյալներին՝ ելնելով դատավճիռ կայացնելու հնարավորության հետ բովանդակային որևէ կապ չունեցող դատավարական գործողությունը կատարված լինելու կամ չլինելու հանգամանքից: Ընդ որում՝ նման անհավասարությունն առաջանում է այն դեպքում, երբ քննարկվող դատական պրակտիկան հատուկ շեշտադրում ունի ամբաստանյալի դատավարական երաշխիքների չեզոքացումը բացառելու ուղղությամբ:

Հիմնախնդրին անդրադարձի շրջանակներում բարձրագույն դատական ատյանը մեղադրանքից մասնակի հրաժարման իրավիճակը չի քննարկել, իսկ դատաքննության փուլում մեղադրանքից հրաժարվելու դեպքում արդարացման դատավճիռ կայացնելու ընդհանուր կանոնն այդ իրավիճակում խնդրահարույց է: Բանն այն է, որ մեղադրանքից մասնակի հրաժարվելուց հետո հրաժարված մասով անմիջապես արդարացման դատավճիռ կայացնելու դեպքում ի վերջո գործով կայացվում է երկու գործն ըստ էության լուծող դատական ակտ՝ դատավճիռ, որի հնարավորությունը ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի իրավակարգավորումներից չի բխում:

Հետևաբար, նկատի ունենալով մեղադրանքից հրաժարվելու ինստիտուտի պատկանելությունը մրցակցային քրեական վարույթին, ուստի և ի պաշտոնե քննության կառուցակարգում դրա համաչափ իրավակարգավորման անհնարինությունը, ավելի ընդունելի ենք համարում այն մոտեցումը, որի համաձայն՝ դատարանը մեղադրողի կողմից արդարացնող հիմքով մեղադրանքից հրաժարվելու դեպքում արդարացման դատավճիռ է կայացնում, եթե հրաժարման արդյունքները քննարկում է վճռահատության փուլում, այսինքն՝ երբ մեղադրողը մեղադրանքից հրաժարվել է դատական վիճաբանությունների փուլում, կամ տեղի է ունեցել մեղադրանքից մասնակի հրաժարում, սակայն մեղադրանքի մնացած մասով քննությունը շարունակվել և մտել է վճռահատության փուլ: Այս մոտեցումը հնարավորինս հաշվի է առնում նաև դատական քննության փուլային զարգացման առանձնահատկությունները, արդարացման դատավճիռի՝ որպես զուտ արդարադատական ակտի իրավական բնույթն ու սոցիալական նշանակությունը:

Ինչ վերաբերում է մեղադրանքից ոչ արդարացնող հիմքով հրաժարվելուն կամ այսպես կոչված քրեական հետապնդում իրականացնելուց հրաժարվելուն, ապա այս առումով խնդրահարույց է ոչ թե դրա արդյունքում կայացվող դատավարական ակտի տեսակը, այլ քննարկվող լիազորության իրականացման կառուցակարգն ու դրա հետևանքները՝ հաջորդող դատավարական գործողությունների տեսանկյունից:

Կարծում ենք, որ քրեական հետապնդումը բացառող հանգամանքների դատական գնահատման անհրաժեշտությունն ընդունելի է, եթե դրանք պատկանում են ոչ արդարացնող հիմքերին, քանի որ նման հիմքերով քրեական հետապնդումը բացառող դատավարական փաստաթղթով անձի մեղավորությունն ամեն դեպքում որոշակիորեն «փաստվում» է: Իսկ դատական վարույթում բացառապես դատախազի կող-

մից քրեական հետապնդում իրականացնելուց հրաժարվելու պատճառով անձի մեղավորությունը դատական ակտով արձանագրելը ընդունելի չէ: Դատական քննության փուլում ոչ արդարացնող, անձի մեղավորությունը փաստող հիմքով քրեական վարույթը բացառելու մեղադրողի անվերապահ հնարավորությունը դատարանի կարգավիճակին հարիր չէ: Հետևաբար, մեղադրողի կամահայտնությունը չպետք է բացարձակ հիմք հանդիսանա դատարանի կողմից անձի նկատմամբ քրեական հետապնդումը ոչ արդարացնող հիմքով դադարեցնելու համար:

Այսինքն ոչ արդարացնող հիմքերով քրեական հետապնդումը բացառելու մասին մեղադրողի դիրքորոշման կապակցությամբ ի պաշտոնե քննության սկզբունքի կիրառումն ընդունելի է: Այս փաստարկը, սակայն, վճռաբեկ դատարանի վերը քննարկված դիրքորոշմամբ հստակ արտահայտված չէ, այլ ընդամենը ենթադրվում է: Եվ բացի այդ, հակառակ իրավիճակը բացառելու համար բարձրագույն դատական ատյանի սահմանած դատավարական եղանակը խնդրահարույց է:

Նախ, սահմանելով, որ վարույթը բացառող ոչ արդարացնող հիմքի առկայության մասին իր դիրքորոշումը դատախազն արտահայտում է քրեական հետապնդում իրականացնելուց հրաժարվելու մասին հայտարարելու լիազորության իրականացմամբ, որը վարույթն անվերապահորեն բացառող հանգամանք չէ, և դատարանն այն պետք է որպես միջնորդություն բավարարի կամ մերժի, վճռաբեկ դատարանը չի սահմանել այն մերժվելուց հետո դատախազի կողմից քրեական հետապնդում իրականացնելուն վերադառնալու իրավական հիմքը կամ մեխանիզմը: Քրեական դատավարության օրենսգիրքը չի սահմանում քրեական հետապնդում իրականացնելուց հրաժարվելուց հետո որևէ պատճառով մեղադրանքի պաշտպանությանը վերադառնալու հնարավորություն: Ընդ որում՝ դրանից ևս ակնհայտ է, որ մեղադրանքից հրաժարվելու և քրեական հետապնդում իրականացնելուց հրաժարվելու լիազորությունների տարանջատումն ու վերջինիս ոչ անվերապահ բնույթն ամենևին օրենսդրի կամքը չեն: Օրենսդիրը չի նախատեսել քրեական հետապնդում իրականացնելուց հրաժարվելուց հետո հրաժարման հիմքերի դատական գնահատում և դատախազի դիրքորոշման հետ դատարանի անհամաձայնության դեպքում այդ դիրքորոշման փոփոխում և վերադարձ մեղադրանքի պաշտպանությանը: Ոչինչ չի փոխվում նաև այն դեպքում, եթե կարծենք, թե քրեական հետապնդում իրականացնելուց հրաժարվելն ու այդ մասին հայտարարելը նույնը չեն, թեև վերջինիս՝ որպես քննարկվող ինստիտուտի շրջանակներում դատավարական ինքնուրույն լիազորության գոյությունը մեզ համար ընդունելի չէ:

Կրկնելով, որ այդուհանդերձ ոչ արդարացնող, անձի մեղավորություն ենթադրող հիմքերով քրեական հետապնդումը բացառող հանգամանքները պետք է ենթարկվեն դատական գնահատման և հաստատվեն հատկապես դատարանի կողմից դատական գործունեության արդյունքում, կարծում ենք, որ դրանց առկայության մասին դատախազի դիրքորոշումը պետք է ոչ միայն քննարկվի, այլև ներկայացվի որպես միջնորդություն: Քրեական հետապնդումը բացառող ոչ արդարացնող հիմքի առկայության մասին սեփական դիրքորոշումը մեղադրողը պետք է արտահայտի ոչ թե մեղադրանքից կամ քրեական հետապնդում իրականացնելուց հրաժարվելու կամ այդ մասին հայտարարելու, այլ միջնորդություն ներկայացնելու դատավարական եղանակով: Այսինքն՝ քրեական հետապնդումը բացառող ոչ արդարացնող հանգամանքներ հայտնաբերելու դեպքում դատախազը պետք է ոչ թե հայտարարի քրեական հետապնդում իրականացնելուց հրաժարվելու մասին, այլ դատարանին

միջնորդություն ներկայացնի քրեական գործի վարույթը կարճելու և քրեական հետապնդումը դադարեցնելու մասին: Հակառակ դեպքում, միջնորդության կարգով քննարկման ենթակա դատախազի դիրքորոշումը տեղավորելով քրեական հետապնդում իրականացնելուց հրաժարվելու շրջադարձ էնթադրող լիազորության մեջ, վճռաբեկ դատարանի վերը քննարկված դիրքորոշումը հակադրություն է ստեղծել այդ լիազորության հայեցակարգի հետ՝ այդպես էլ չկարգավորված թողնելով քրեական հետապնդում իրականացնելուց հրաժարվելուց հետո մեղադրանքի պաշտպանությունը շարունակելու դատավարական հնարավորությունը:

Հետևաբար, վճռաբեկ դատարանը, իրավացիորեն հիմք ընդունելով ոչ արդարացնող հիմքերով քրեական հետապնդումը դադարեցնելիս դատարանի իրավական վիճակից բխող կարգավորումներ սահմանելու անհրաժեշտությունը, իրավունքի զարգացումը պետք է ապահովեր ոչ թե մեղադրանքից հրաժարվելու և քրեական հետապնդում իրականացնելուց հրաժարվելու լիազորությունների արհեստական տարանջատման ճանապարհով, այլ վերը նշված հիմնավորումներով մեղադրանքից հրաժարվելու, նույն է թե՛ քրեական հետապնդում իրականացնելուց հրաժարվելու դատախազի լիազորությունը պետք է սահմանափակեր քրեական հետապնդումը բացառող արդարացնող հիմքերի շրջանակով՝ սահմանելով, որ քրեական հետապնդումը բացառող ոչ արդարացնող հիմքեր հայտնաբերելու դեպքում դատախազը պետք է քրեական հետապնդումը դադարեցնելու կամ քրեական գործի վարույթը կարճելու միջնորդություն ներկայացնի դատարան: Այսպիսի մոտեցումը զերծ կմնար դատավարական հիմնական գործառնությունների հարաբերակցության դեռևս տեսական լուծում չստացած խնդիրները շոշափելուց, կապահովեր քննարկված իրավիճակների՝ մեղադրանքից հրաժարվելու ինստիտուտի հայեցակարգին, վարույթը բացառող հանգամանքների երկու խմբերի բնույթին և քրեական դատավարությունում մեղադրողի և դատարանի կարգավիճակին համապատասխան լուծում:

Այսպիսով, ՀՀ բարձրագույն դատական ատյանը, հետևանքների տեսանկյունից իրավացիորեն տարանջատելով քրեական հետապնդումը բացառող արդարացնող և ոչ արդարացնող հանգամանքները, իրավունքի զարգացումը չի տեղավորել դրանց հայեցակարգային հիմքերի սահմաններում: Վարույթը բացառող արդարացնող հիմքերով մեղադրանքից հրաժարվելու դատավարական հետևանքները սահմանելիս դատարանն անտեսել է մեղադրանքից հրաժարվելու դատավարական ինստիտուտի հայեցակարգային պատկանելությունը բացարձակ մրցակցային քրեական դատավարությանը՝ այդ ինստիտուտի մեջ փորձելով ներմուծել ի պաշտոնե քննության սկզբունքին հարող կարգավորումներ:

Վարույթը բացառող ոչ արդարացնող հիմքերի առկայության մասին մեղադրողի դիրքորոշման իրացման դատավարական եղանակն ու հետևանքները սահմանելիս, հակառակը, ի պաշտոնե քննության սկզբունքի տարրերի ներմուծման ավելի մեծ հնարավորությունների պայմաններում դատարանն այդ դիրքորոշման իրացման համար սահմանել է մեղադրանքից հրաժարվելու ինստիտուտին բնորոշ դատավարական եղանակ, բայց ի պաշտոնե քննության սկզբունքին բնորոշ լուծում՝ լուծում չտալով երկու հայեցակարգերի հակադրությունից ի հայտ եկող խնդիրներին:

Սույն վերլուծության շրջանակներում առաջարկված լուծումները, մեր համոզմամբ, հնարավորինս հաշվի են առնում ինչպես առկա իրավակարգավորումների հայեցակարգային առանձնահատկությունները, այնպես էլ դրանց շրջանակներում քննարկվող ինստիտուտի իրավական զարգացման անհրաժեշտությունը:

ПРОБЛЕМЫ ПРОЦЕССУАЛЬНЫХ ПОСЛЕДСТВИЙ ОТКАЗА ОТ ОБВИНЕНИЯ

Геворг Багдасарян

*Заместитель прокурора города Еревана,
кандидат юридических наук*

Статья посвящена основополагающим проблемам типа процессуального акта, выносимого в результате отказа обвинителя от обвинения. В рамках исследования автор выделяет два противоречащих друг-другу подхода в данном вопросе, предлагая собственный, соответствующий как процессуальной концепции института отказа от обвинения, так и современным направлениям развития процессуального права подход. Автор обосновывает, что оправдательный приговор выносится в случае отказа обвинителем от обвинения на этапе судебных прений либо когда имел место частичный отказ от обвинения и в остальной части обвинения судебный процесс был продолжен и достиг окончательного этапа – вынесения приговора. Утверждая, что нет оснований для отграничения полномочий отказа от обвинения и отказа от осуществления уголовного преследования, автор полагает, что данным полномочием обвинитель вправе воспользоваться исключительно при обнаружении реабилитационных основ, исключающих уголовное преследование, в то время как при наличии нереабилитационных основ прекращения производства по уголовному делу обвинитель вправе обратиться с таким ходатайством к суду.

THE PROBLEMS OF PROCEDURAL CONSEQUENCES OF ELIMINATING THE CHARGE

Gevorg Bagdasaryan

*Deputy Prosecutor of the city of Yerevan,
Candidate of Legal Sciences*

The article is devoted to the issue of the type of a procedural act taken as a result of eliminating the charge. The author singles out the study within two opposite approaches to the problem, analyze the reasons for them and suggests his own solution that goes in accordance with current trends of the concept of judicial procedural law and the development of the concept of eliminating the charge. The author argues, that the court delivers a verdict of acquittal, if the prosecutor refused to charge the stage of judicial disputes or partial waiver of the charge occurred, but the investigation continued and entered a final stage. Arguing, that there is no reason to distinguish between eliminating the charges and suspending criminal prosecution, the author considers that these powers the prosecutor must exercise only in case of

detection of justifying grounds which preclude criminal prosecution, and in case of not justified found the prosecutor may present a motion to dismiss the criminal case to court.

Բանալի բառեր – մեղադրանքից հրաժարվելը, քրեական հետապնդումից հրաժարվելը, արդարացնող վճիռ, քրեական գործով վարույթը կարճել, մրցակցություն, պաշտոնական հետազոտում:

Ключевые слова: отказ от обвинения, отказ от осуществления уголовного преследования, оправдательный приговор, прекращение производства по уголовному делу, состязательность, исследование по должности.

Key words: eliminating the charge, rejection of criminal prosecution, acquittal, the termination of the criminal proceedings, adversarial process, ex-officio process.